

STRATEGIC PAPER

**SPOLKOVÁ REPUBLIKA
A LISABONSKÁ SMLOUVA (LS):
NOVÉ MANTINELY NĚMECKÉ
INTEGRAČNÍ POLITIKY?**

(Prošlo oponentním řízením)

Vladimír Handl, Barbora Veselá

únor 2010

**Ústav mezinárodních vztahů, v. v. i.
Nerudova 3
118 50 Praha 1**

Spolková republika a Lisabonská smlouva (LS): nové mantinely německé integrační politiky?

Vladimír Handl, Barbora Veselá¹

I. Závěry a doručení

- Spolková republika Německo zůstává klíčovým pro-integračním aktérem, jehož zájmy i identita jsou těsně spojeny s existencí a dalším rozvojem EU. V německé integrační politice ale převládá pragmatický přístup, soustředění na politiku malých kroků, bezprostřední zájmový horizont a realistickou kalkulaci rizik, zisků a ztrát.
- Spolková republika Německo neusiluje o dominantní či hegemonní postavení v EU. Přebývá snaha jednotlivých aktérů a institucí (kancléřka, její úřad, ministerstvo zahraničních věcí) uchovat si své institucionální postavení především na domácí scéně. Není v jejich zájmu výrazné posilování institucí EU a chybí ambice, usilovat v těchto institucích o vůdčí postavení.
- Zároveň sílí tlak a role aktérů s právem veta (*veto players* – země, Spolkový ústavní soud, parlament), kteří se snaží omezit dosavadní relativní volnost exekutivy v oblasti integrační politiky. Německý Spolkový ústavní soud (dále SÚS) se navíc svým rozsudkem o LS postavil do čela snahy „zachránit národní stát“ a vnímá se jako „strážce brány“ mezi národní suverenitou a Evropskou unií.
- Ke svému konci dospělo tradiční „německé“ vnímání integračního procesu jako neustálé snahy o zdokonalování, posilování a prohlubování institucionální výstavby EU. Přebývá vyčerpání z procesu přijetí a ratifikace Evropské ústavní smlouvy (EÚS) a LS, chybí vůle i potřeba další institucionální vývoj být jen zvažovat. Další reforma institucí EU tak není ve střednědobé budoucnosti ani žádoucí, ani představitelná.
- Panuje obava z toho, že vytváření Evropské služby vnější akce (ESVA) v nejbližším období zostří mocenský boj v rámci EU. Opakuje se situace, kdy se v institucích EU nejlépe prosazují zástupci Velké Británie či středomořských států, kdežto relativně zdrženlivé Německo se cítí znevýhodněno.
- Nová situace znamená změnu v „německém myšlení“, na niž politika není zcela připravena. Místo akcentu na institucionální rozvoj EU se do centra integračního procesu dostává obsah, programy a projekty, jež by měly současný institucionální rámec naplnit.

Německá politika zejména díky odporu SÚS a vzhledem k omezování relativní autonomie exekutivy směřuje při provádění integrační politiky k účelově zaměřené spolupráci, jež bude posilovat spíše mezivládní úroveň spolupráce. Situace s sebou nese riziko, že tato spolupráce může za jistých okolností probíhat vně mechanismů EU a navíc posílí mocensko-politický aspekt ve vývoji evropské politiky – a tedy i různé projevy existující asymetrie.

Nová konstelace ale obsahuje pro ČR i šance

- Vzhledem ke zkušenostem z německého předsednictví EU (2007) a spolupráci v době českého předsednictví (2009) se výrazně zintenzivnily česko-německé vztahy v oblasti integrační politiky: Česká republika je podle názorů některých německých expertů již v podstatě vnímána jako „starý členský stát“ EU.
- Opatrná politika SRN v přístupu k dalšímu institucionálnímu vývoji EU odpovídá postojům ČR (a dalších nových zemí EU): ve střednědobé budoucnosti bude institucionální téma relativně okrajové.
- Pokles významu institucionální agendy do popředí staví „Evropu projektů“, která otevírá prostor pro iniciativu řadě aktérů v německé vládě, tedy nejen spolkové kancléřce a summitové diplomacii. To dává šanci i novému ministrovi zahraničních věcí Guido Westerwellovi etablovat se s vlastní agendou evropské politiky, zaměřenou mj. na spolupráci s Polskem a zeměmi Visegrádské skupiny.

Doporučení pro českou politiku

- Německo je a zůstává pro ČR hlavním, nejbližším a nejvíce kompatibilním partnerem z velkých zemí EU. ČR ovšem musí soustavně sledovat a vyhodnocovat vývoj německé integrační politiky a preference rostoucího počtu aktérů na německé scéně, včetně aktérů s možností zastavit integrační kroky (*veto players*), tedy SÚS, Spolkového sněmu a v něm zastoupených politických stran, hlavních německých zemí a jejich kolektivní instituce, Spolkové rady. Vztahy se všemi *veto players* na německé scéně jsou zatím z české strany podhodnocené a nerozvinuté. Zejména parlamentní vztahy na spolkové i zemské úrovni by měly doplnit existující vztahy mezi politickými stranami (a suplovat je tam, kde chybí – tedy zejména pokud jde o ODS). Parlamentní a stranické vztahy by měly prohlubovat vzájemné porozumění a bránit výkyvům ve vzájemných vztazích, které často následují po změně politické konstelace v Praze po parlamentních volbách.
- Evropa projektů a nový ministr zahraničních věcí Westerwelle dávají ČR šanci profilovat se vedle Polska jako akceschopný aktér a důvěryhodný partner. G.Westerwelle hledá odstup od stylu svého předchůdce v Spolkovém ministerstvu zahraničních věcí (dále AA) a to je příhodná doba pro českou aktivitu a snahu ně-

meckou politiku oslovit. Iniciativa ovšem musí být na české straně – „soutěž“ o pozornost německé politiky je v Berlíně velmi intenzivní.

- Německá strana musí nalézat na české straně hodnověrné a akceschopné partnery, kteří mohou přijít s konkrétními krátko- a střednědobými vizemi. To zvyšuje potřebu strategického plánování a komunikace v rámci MZV a v rámci vlády jako celku. Posílení významu plánování a koordinace, stejně jako vytvoření přímého a intenzivního partnerského vztahu zejména mezi plánovacími odbory MZV obou zemí, by se mělo stát přirozenou prioritou, která by na vyšší úrovni doplnila intenzivní vztahy evropských a bilaterálních odborů obou ministerstev. Mezi první opatření by mělo patřit posílení KSAP, v součinnosti KSAP s dalšími odbory MZV (zejména OSE, Sekce Evropské unie) a ostatních vládních institucí by mělo proběhnout zmapování možností spolupráce ČR a SRN v EU a návrh jejích priorit. Cílem by mělo být zpracování komplexní strategie české politiky vůči SRN jako evropskému partnerovi.

II. Spolková republika Německo, finalita EU a Lisabonská smlouva

Tradice poválečné integrační politiky SRN a její změny od poloviny devadesátých let

Aktivní účast SRN na integračním procesu tradičně Německu umožňovala spoluformovat své bezprostřední okolí cestou spolupráce a exportu vlastního institucionálního, normativního a politického know-how (*milieu shaping strategy*). Příkladem úspěšného exportu *Modell Deutschland* se staly projekt jednotného vnitřního trhu a zejména Evropské měnové unie. Zároveň integrace představovala jedinou možnost, jak udržovat rovnováhu mezi evropským a atlantickým směřováním SRN, mezi sounáležitostí se západními státy, snahou o znovusjednocení země a aktivními vztahy s partnery ve střední a východní Evropě. Navíc mnoho-úrovňový mechanismus politiky v rámci ES/EU nejlépe odpovídal institucionálnímu pluralismu, koaličnímu způsobu vládnutí a decentralizovanému charakteru politiky a správy Německa. Integrace se rozvíjela paralelně se vznikem demokratického německého státu a stala tak zcela přirozeně součástí institucionálních a normativních základů německé zahraniční politiky a obecněji zahraničněpolitické kultury. V důsledku se integrační politika SRN pohybovala v relativně úzce vymezeném politickém prostoru, což ji činilo vysoce předvídatelnou. Hluboká propojenost mezi vývojem politiky a institucí SRN na jedné straně a ES/EU na straně druhé umožňuje hovořit i po sjednocení země v roce 1990 o německé suverenitě převážně jako „suverenitě asociované“ s EU.

Dva faktory německou integrační politiku ovšem v posledních letech modifikují. Zaprvé, zátěž sjednocení a hospodářská krize oslabilily německou „soft power“ a minimalizovaly tradiční schopnost a ochotu SRN „sponzorovat evropské kompromisy“. Německá evropská politika je opatrná, místo snahy ujmout se vedení

projevuje obavy z přílišné zátěže a nároků: stala se „*weaker, leaner, meaner*“, soudí někteří experti. Výjimku tvořila agenda institucionální reformy EU (Fischerova řeč na Humboldtově univerzitě, německé předsednictví EU 2007), tedy tzv. konstitutivní politika, která nyní ovšem z německého hlediska na dlouho nebude patřit mezi aktuální priority. Do popředí se naopak dostává tzv. regulativní politika, tedy formování politiky EU v jednotlivých politických sektorech (zejména politiky relevantní pro konkurenceschopnost SRN a EU ve světě a rovněž pro zahraničněpolitickou akceschopnost EU). V těchto oblastech ovšem v SRN daleko větší váhu hraje tzv. resortní princip (departamentalismus), čili autonomie a vzájemná konkurence jednotlivých ministerstev SRN. Tím dále poroste význam koordinačních mechanismů německé integrační politiky a zejména role kancléřského úřadu.

Zadruhé, evropeizace německé politiky a její pronikání do stále hlubších pater domácí politiky se dotýká zájmů čím dál tím širšího okruhu německých institucionálních aktérů a mění poměr sil mezi nimi. V rámci strukturálně-funkčního rámce politického procesu, představovaného především Spolkovou vládou, Spolkovým sněmem a Spolkovou radou, probíhá proces evropeizace nerovnoměrně, nestejněměrně jsou rozděleny zisky a ztráty jednotlivých aktérů a institucí. Posiluje především exekutivu a to zejména její střední a vyšší administrativní úroveň. Domácí institucionální aktéři naopak díky prohlubování EU dosud váhu v německé integrační politice spíše ztráceli a nezískávali dostatečnou kompenzaci ani na úrovni EU. To se týká především parlamentních orgánů na spolkové a zemské úrovni.

Vláda musela kompenzovat Maastrichtskou smlouvu rozšířením počtu aktérů s právem veta (*veto players*) o země a jejich ústavní orgán – Spolkovou radu. Jde o významný příklad tzv. domestikace evropské politiky SRN, v jejímž rámci se parlament, ústavní soud a spolkové země snaží omezit a autonomii postupu vlády a administrativního aparátu v evropských záležitostech a kontrolovat je.²

Oba výše uvedené faktory působí paralelně s fenoménem známým z mnoha dalších členských států EU: politickými limity zájmu německých aktérů posilovat nadnárodní instituce EU. To je dáno jednak omezenou vahou EU ve vnitropolitickém procesu země. Evropská myšlenka je sice pevnou součástí identity všech ústředních institucí i zahraničněpolitické kultury země. Zároveň ale zůstává pro většinu politických institucí a aktérů rozhodující *národní* referenční rámec, protože v něm se uskutečňuje hlavní politický proces a jeho legitimizace prostřednictvím voleb legislativní práce. Navíc na německou politiku více než dříve působí i faktor, známý z chování především velkých členských zemí EU: němečtí političtí a institucionální aktéři mají v EU mimořádnou váhu. Jejich ochota vzdát se tohoto výlučného postavení ve prospěch struktur a institucí EU může být proto v konkrétních případech značně omezená.

Výsledkem souběhu uvedených procesů je „pragmatizace“, tedy účelové přizpůsobení německé integrační politiky novým podmínkám s ohledem na praktické krát-

kodobé a střednědobé zájmy. V německé politice se tak posílily prvky „podmíněného europeismu“, zaměřeného na návratnost vložených prostředků a finanční úsporu. Integrační politika přestala být samozřejmostí, stejně přestal fungovat automatický, „reflexivní multilateralismus“. SRN se mnohem více řídí přesně definovaným účelem. Dříve obecně přijímaná myšlenka evropského federalismu ustoupila do pozadí, oslabila se i dřívější jednota v pohledu na evropskou finalitu a cestu k ní. Naopak vzrostla kontrolní role „strážce brány“ mezi německou státností a evropskou integrací – Spolkového ústavního soudu (SÚS).

Spolková republika Německo a Lisabonská smlouva (LS) a rozsudek Spolkového ústavního soudu (SÚS)

Vnitro- a zahraničněpolitické podmínky

Vstup Lisabonské smlouvy v platnost přichází v souběhu s několika dalšími politickými faktory: na německou politiku a hospodářství dolehla krize, která ani při počínající obnově růstu zemi neuvede v nejbližší budoucnosti „do normálu“; je třeba počítat s pouze pomalým procesem ozdravení, které navíc nebude znamenat návrat ke stavu před krizí a bude zatíženo bojem za konsolidaci státních financí. Poválečná německá integrační politika stavěla mj. na pozici hospodářské síly SRN, která jí umožňovala postupovat strategicky, sledovat dlouhodobé zájmy a „sponzorovat“ pro-integrační kompromisy jak na vnitropolitické scéně, tak v rámci ES/EU. Naopak integrační politika, prováděná z pozice relativního hospodářského oslabení, prostor pro kompromisy zužuje, akcentuje horizont nejbližšího volebního období a nutí Německo kalkulovat s ohledem na aktuální ztráty a zisk. To sice znamená „normalizaci“ a přiblížení SRN politice ostatních zemí EU. Německá angažovanost a akceschopnost je ale oslabena, místo dlouhodobých vizí se posiluje instrumentální přístup a pragmatické manévrování.

Hospodářská krize posiluje vytváření nové společenské konstelace, jež modifikuje vztah mezi ekonomikou a politikou a rovněž rozložení politických sil. Součástí této konstelace je prohlubující se vnitropolitická polarizace podle pravo-levé osy: volební výsledky naznačují jistou renesanci někdejšího sociálního rozvrstvení společnosti a tedy i politiky. Na levici to znamená mj. oslabení integrující role SPD a naopak momentální nástup radikální Die Linke. Obojí vede k posilování sociálního akcentu a pacifistických tendencí, což může mít dopad i na integrační politiku země.

Mezinárodně pak nemá německá integrační politika silného partnera, s nímž by se mohla ujmout vedení v EU. Naopak, spolu s Francií provádí spíše kurz na národní zájmy, byť v kontextu EU. Nový bilateralismus Obamovy administrativy zejména ve vztahu s Ruskem a Čínou německou politiku nezaskočil. Berlín na něj reaguje podporou europeizace zahraniční, bezpečnostní a obranné politiky; jde ovšem o politický sektor, kde převažuje mezivládní spolupráce, posilování nadnárodních prvků je omezené a vychází z praktických potřeb politiky, nikoli „velké vize“ o budoucnosti EU.

Od společného jmenovatele k partikulárním postojům? Hodnocení Lisabonské smlouvy (LS)

LS je posuzována jednoznačně jako pokrok: odmítání ze strany Die Linke není ve smyslu zahraniční politiky v zásadě relevantní, protože zůstává mimo rozhodující proud a nestrhla s sebou oslabenou SPD; naopak, vztah k LS představuje hlavní štěpící linii mezi SPD a Die Linke.

Na otázku, kde je hlavní přínos LS, ovšem není odpověď mezi německými aktéry zcela jednotná: i německá politická elita je rozdělena v pohledu na to, jestli LS znamená příliš málo (např. poslanci EP za CDU), nebo příliš mnoho (např. CSU). Pohled na LS ale zatím není ustálený. Podle některých názorů zůstává přidaná hodnota Lisabonské smlouvy značně difúzní, dokud nelze vyhodnotit zkušenost s prací nové institucionální struktury EU a s jejím naplňováním politickým obsahem.

Na několika tématech pozitivního hodnocení se nicméně německá politika (kromě Die Linke) shodne:

- *personalizace* EU (důležitá pro vnitřní a zejména vnější srozumitelnosti EU),
- *demokratizace* (zejm. role národních parlamentů a EP a postupné zavádění principu dvojí většiny),
- *efektivita* rozhodování (mj. posílení většinového principu).

V interpretaci institucionální reformy tak nastal určitý posun: v době přijetí LS dávala německá politika a zejména kancléř Schröder důraz na zvýšení demokratické legitimacy integračního procesu zavedením principu dvojí většiny. V současné situaci se dvojí většina zmiňuje jen jako jedna ze součástí nového mechanismu, akcent je kladen na efektivitu fungování EU a jednu konkrétní politickou oblast: zahraničně-politickou akceschopnost. LS má posílit právě SZBP a EBOP a zde je také často spatřován hlavní přínos smlouvy.

V kombinaci představují institucionální změny podle německé politiky *šanci*, jakou EU dlouho neměla. Jsou ovšem vnímány jako *nezbytná podmínka* zachování funkčnosti integračního procesu, *nikoli jako záruka úspěchu* a konečné řešení vývoje EU.

Hodnocení rozsudku Spolkového ústavního soudu (SÚS)

Rozsudek SÚS byl uvítán velmi nejednoznačně:

- Hlavní pozitivum spočívá v tom, že umožnil ratifikaci Lisabonské smlouvy a podpořil tak dlouhodobé směřování německé integrační politiky.
- Pokrok (s nímž se ovšem vláda a úředníci budou smiřovat s obtížemi) představuje i to, že SÚS „ušetřil facku“ Spolkovému sněmu a Spolkové radě a nutí je k aktivnějšímu uskutečňování jejich kontrolní funkce ve vztahu k integračnímu procesu. Spolkový sněm mohl již dříve dávat svá vyjádření k jednotlivým aspektům inte-

grace a požadovat vysvětlení od vlády, i podle vysokých vládních úředníků se ale nechal vládou „zastrašit“.

- Rozsudek SÚS je rovněž hodnocen jako důležitý impuls pro skomírající debatu o budoucnosti EU. Tím, že stimuluje debatu o národních zájmech, vnáší do politiky větší jasnost ohledně záměrů německé politiky.

Jako přinejmenším problematické vnímají kritici z řad politiků, úředníků i expertů následující prvky:

- Rozsudek uměle vytváří funkcionální (nikoli teritoriální) hranice integračního procesu – konkrétně jmenuje oblasti, v nichž je další prohlubování EU vnímáno jako zásah do suverenity země a postavení jejích občanů. Jde o oblast osobní bezpečnosti, sociálního zabezpečení, oblasti týkající se vlastní „zodpovědnosti občanů“. Upevňuje monopol státní moci, pokud jde o armádu, policii, základní fiskální rozhodnutí ohledně příjmů a výdajů, školství, vzdělání, vztah k náboženským menšinám a dalším. Mezi národní kompetence patří politická rozhodnutí vycházející z kulturního, jazykového a historického „předporozumění“.
- Rozsudek deklaruje odhodlání posuzovat každou další změnu základních smluv EU jako zásah do suverenity země, a tedy ji i prošetřit před SÚS. Výsledkem může být de facto zmrazení kompetenčního a funkčního rámce EU na úrovni Lisabonu.

Uznává se nicméně, že *bezprostřední* význam těchto omezení pro integrační praxi není příliš zásadní: žádné prohlubování EU v oblasti primárního práva v blízké době není na pořadu dne a nebylo by ani reálné. Snad jen oblast trestního práva je jednou z mála, kde se v rámci EU očekává prohlubování spolupráce: výhrady SÚS zde mohou značně omezit německou akceschopnost. Rozsudek je tak v Německu celkově vnímán jako přinejmenším nedůvěřivý vůči EU a mění kontext, v němž byla EU v SRN dosud nazírána. Z britského či polského hlediska nepředstavuje žádný zásadní posun, pro německou politiku ale znamená *prolomení tabu*. Podle některých kritických názorů s ním do německé politiky pronikají nacionální preference a sebeštedrná politika. Podle méně kritických pohledů ujasní *větší transparentnost* ohledně německých zájmů a možností místo a roli Německa v EU a demytizuje je.

III. Současná dynamika německé integrační politiky

Změny v institucionálním zajištění německé integrační politiky

Jedna z hlavních otázek post-lisabonského vývoje se týká mocenských přesunů v integrační politice SRN. Panuje napjaté očekávání ohledně toho, jak extenzivně a proaktivně bude Spolkový ústavní soud vykládat svůj vlastní rozsudek a zda bude skutečně důsledně používat kritéria v něm definovaná. Rozsudek naznačuje, že SÚS pod přenosem suverénních práv rozumí prakticky jakoukoli změnu smluv. Šetření všech změn smluv by německou politiku a její evropský image podstatným způsobem zatížilo.

Mnoho bude proto záviset na tom, nakolik Spolkový sněm (zejména parlamentní opozice) a Spolková rada uchopí možnost výrazněji ovlivňovat německou integrační politiku. Na úrovni EU je tato možnost založena především na čl. 352 Lisabonské smlouvy. Opozice zákonné podmínky, které dosud v SRN existovaly, de facto ignorovala. Otázka tedy je, zda využije novelizovaného Zákona o spolupráci spolkové vlády a německého Spolkového sněmu v záležitostech Evropské unie (EUZBBG) a dalších dvou souvisejících zákonů k tomu, aby zvýšila svou informovanost a kontrolní funkci. Není jasné, zda na to bude mít politickou vůli a institucionální/lidský potenciál.

I když kompetence v oblasti koordinace německé integrační politiky zůstávají v ministerstvu zahraničních věcí, panuje zde jistá obava, že dál poroste role kancléřství. Jde o trend, který odpovídá vzniku postu předsedy Evropské rady (v němčině „prezidenta“) a vysokého představitele EU pro zahraniční a bezpečnostní politiku, pro které bude partnerem spíše kancléřka než ministr zahraničních věcí; i tento trend se prosazuje ve všech zemích EU.

Zájem SRN získat v EU vedoucí roli je omezený, projevuje se případně v jednotlivých tématech, nikoli obecně. Tento v zásadě zdrženlivý přístup je z dlouhodobého hlediska důsledkem německého institucionálního pluralismu: žádná instituce – včetně kancléřského postu – nemá ani v domácí politice jasně dominantní a vůdčí pozici, která by jasně definovala strategii.³ Zároveň nadále platí výše uvedená skutečnost, že mocenská pozice jednotlivých aktérů německé politiky závisí nikoli na EU, ale na pevnosti postavení v politice domácí. Evropská unie nepředstavuje alternativní politické pole, jež by mohlo účinně pozitivně ovlivňovat vnitropolitický poměr sil. Úměra platí obráceně: Spokojenost s politickým procesem na domácí půdě je nejdůležitějším předpokladem pro kladné vnímání Evropské unie. Je to tedy domácí politika, na níž se aktéři primárně soustředí. Dá se říci, že vysoká angažovanost v evropské politice nepřináší významné „body“ u německých politických stran a voličů, často je spíše oslabuje. Německá veřejnost navíc sama o sobě nevíta rozšiřování pravomocí EU a vysokou angažovanost vlády by neoceníla.

Priority německé integrační politiky

Německá politika v posledních deseti letech rehabilitovala německé národní zájmy, dříve politické a historické tabu. Rovněž kritický reflex ve vztahu k EU – tradičně velmi zdrženlivý z obavy o vztahy s ostatními zeměmi EU – se stal novou normalitou německé politiky.

Změny v praktické politice se ale neprosazují jednoduše, zejména na federální úrovni působí institucionální setrvačnost. Německá politika se tedy sice přestala orientovat primárně na velkou integrační vizi, institucionalismus a federalismus. Zejména ty části německé politiky a administrativy, které byly zaměřeny primárně na dlouhodobé cíle evropské integrace, na změny připraveny nejsou a jen s obtížemi opou-

štějí institucionální způsob myšlení: reorientace na obsah spíše než na formu a mechanismus integrační politiky je obtížná.

V současné době je i proto velmi těžké určit, jaké priority bude německá politika sledovat. Převládá vyčerpání, obavy z omezených zdrojů a pasivita. Přesto lze s jistým zjednodušením stanovit pozitivní a negativní priority.

Mezi **pozitivní priority** lze zahrnout *implementaci* Lisabonské smlouvy, *konsolidaci* dosaženého stavu a orientaci na *Evropu projektů*. Vzhledem k tomu, že sama německá politika žádné projekty nenavrhuje a nedá se v nejbližší době s německými iniciativami počítat, jsou dokonce i tyto omezené pozitivní priority velmi konzervativní, nepředstavují impuls pro další politiku a zůstávají daleko za možnou (a často očekávanou) rolí Německa. I v otázkách, jako je ochrana klimatu, kde byl Berlín velmi aktivní, zdržuje se nyní vzhledem k hospodářské krizi aktivních návrhů.

Přístup německé politiky tak charakterizují spíše **negativní priority**. V nich se odráží aktuální snaha bránit národní/institucionální kompetence při implementaci Lisabonu, odmítání dalších reformních kroků a rovněž opatrnost při rozšiřování EU, kdy se podpora ze strany Německa soustředí na přijetí Chorvatska a Islandu, mimo rámec přijatelnosti ale zůstává např. vstup Turecka, který německou politickou scénou rozděluje.

V důsledku tak v německé politice převládá pragmatická politika a snaha bránit se růstu nákladů – jak finančních, tak institucionálních a de facto i politických. Dominuje národně-defenzivní přístup, německá evropská politika se vyznačuje snahou o odstup, o vytvoření jakési rovnováhy mezi národním státem a EU. Ostatně i v koaliční dohodě CDU-CSU a FDP chybí ve vztahu k EU nejen jakékoli vizionářské, ale i strategické prvky: zaměřuje se pouze na praktický management, netematizuje ani rozšíření EU o Chorvatsko a vztahy se západním Balkánem.⁴ Německou politiku tak charakterizuje minimalistický přístup, „absence jakékoli evropské ambice“.

Kritické hodnocení role kancléřky uvádí, že Angela Merkelová – přes svůj úspěšný aktivismus během německého předsednictví v EU 2007 – vykazuje deficit porozumění pro EU, typický pro občany bývalé NDR: není „Evropankou“ ve smyslu historicky definované oddanosti evropské myšlence, jako byli její předchůdci z CDU. Její přístup se spíše podobá instrumentálnímu a účelovému pojetí integrační politiky, který uplatňoval Gerhard Schröder. Za posledního německého vrcholného politika s velkou evropskou vizí tak lze podle některých názorů považovat Joschku Fischera.

Institucionální vývoj EU

Shoda panuje v tom, že po Lisabonu nezůstaly žádné „*left-overs*“, které by bylo nutné v nejbližší době řešit. V nejbližších 10–15 letech se nebude konat žádná další mezivládní konference, s výjimkou přijetí Chorvatska a Islandu. Střednědobě je představitelná mezivládní konference k některé ze sektorálních politik, která by se netýkala primárního práva EU, ale i v této otázce chybí jakékoli návrhy a ideje.

Dodatečným důvodem je obava z toho, jak se bude vyvíjet britská politika v souvislosti s možným vítězstvím konzervativní strany. Snaha případné konzervativní vlády o vystoupení z částí Lisabonské smlouvy by mohla vést k novým jednáním o smlouvě a tak znovu destabilizovat situaci. Získat novou britskou vládu pro konstruktivní spolupráci v rámci EU tak bude patřit k hlavním úkolům německé politiky a diplomacie.

V tomto kontextu němečtí experti s nejistotou sledují perspektivní orientaci ODS v rámci parlamentní skupiny v EP. Objevují se obavy, že by ODS mohla ve svém směřování sledovat příkladu britských konzervativců a případně znovu zpochybnit Lisabonskou smlouvu.

Naplňování Lisabonu obsazením vedoucích postů v EU a v oblasti zahraniční politiky

I když se německá politika hlásí k výraznému pokroku v oblasti společné zahraniční a bezpečnostní politiky, neprojevuje v dané oblasti zatím odpovídající aktivitu. Na jedné straně se zasadila za ratifikaci Lisabonské smlouvy a její implementaci mj. právě s cílem posílit roli EU v oblasti zahraniční a bezpečnostní politiky. Rovněž reakce na nový bilateralismus americké politiky je spíše reflexivně proevropská – tedy snaha uvedení instrumentů Lisabonské smlouvy do praxe.

I němečtí experti nicméně vyslovují podivení nad tím, jak málo aktivně se do nominace na posty předsedy EU a vysokého představitele EU německá vláda (především kancléřka, která brala tuto agendu za svou) zapojila. Přitom naplnění nových postů politickou praxí nejbližších dvou let (jak se v německé debatě uznává) bude mít formativní význam pro jejich efektivitu nového institucionálního uspořádání a pro schopnost EU působit jako silný aktér vůči zahraničí. Bude důležité pro rozdělení kompetencí mezi těmito pozicemi navzájem, mezi nimi a Evropskou radou a Evropskou komisí. Obsazení daných postů výraznými osobnostmi tak má zásadní význam pro přesnější definici těchto postů a tedy i budoucí politiky EU – jak dovnitř, tak navenek.

Jako vysvětlení chování německé politiky experti ministerstva zahraničních věcí i kancléřství naznačují, že ani ministerstvo, ani kancléřka si nepřáli na daných pozicích silné osobnosti, které by v perspektivě mohly převážit právě jejich význam. U vysokého představitele jde přitom o funkci, jež by měla koncentrovat obrovskou agendu, aparát a potenciální vliv.

Podobný charakter má postoj k vytváření Evropské služby vnější akce (ESVA). Není jasné, nakolik bude podřízena národním státům a tedy hrát roli protiváhy proti unijním orgánům, zejména Komisi a EP.

Posílená spolupráce

Ani možnost posílené spolupráce (čl. 20) nepředstavuje impulz, který by se německá politika chystala aktivně používat. Neuvažuje o formování jakéhosi soudržného evrop-

ského jádra. Jednak nejde o nový mechanismus a EU s jeho uplatňováním v omezených skupinách aktivních zemí má již zkušenost v oblastech primárního práva, viz spolupráce v rámci schengenské skupiny či v rámci eurozóny. Ani v těchto případech nedošlo ke vzniku „evropského jádra“. Současná německá politika zatím nemá jasnou představu o tom, kde by sama chtěla možnost posílené spolupráce využít. Očekává se, že se objeví případy, kde taková spolupráce vyplyne z praktické potřeby – např. při vytváření evropského státního zastupitelství nebo v případě strukturované spolupráce v oblasti evropské bezpečnostní a obranné politiky. Tam, kde se spolupráce bude prosazovat, půjde o funkcionalistický postup, který předpokládá jednak rozšíření na celou EU a „*spill-over*“ do dalších oblastí. V každém případě ale jak experti, tak představitelé stran a úředníci ministerstva zahraničních věcí a kancléřství odmítají, že by německá politika aktuálně k modelu evropského jádra směřovala. Vše ukazuje na to, že sama kancléřka z principu uvažuje o integračním procesu v rozměrech EU-27 a vytváření trvalých skupin nepodporuje. Potřeba spolupracovat v praxi s akceschopnými státy je nesporná a bude předpokladem pro aktivní využití nových možností Lisabonské smlouvy. V oblasti EBOP proto jde zejména o spolupráci s Francií a Velkou Británií. Cílem ale nebude vytváření jakéhosi jádra, ale dosažení konsenzu na úrovni EU-27.

Tento přístup naznačuje i možnosti *spolupráce s Polskem*. Německá politika nemá zatím žádnou konkrétní agendu pro naplnění svého zájmu prohlubovat spolupráci s Polskem, deklarovanou v koaliční smlouvě. Svým prohlášením reagovala na potřebu zlepšit vztahy se svým nejdůležitějším partnerem v regionu střední-východní Evropy a zároveň na evropeizaci polské bezpečnostní a obranné politiky po odvolání amerického programu protiraketové obrany. Konkrétní impulz má ale přijít z polské strany. Oblast bezpečnostní a obranné spolupráce představuje sféru, v níž by se mohla uplatnit tzv. strukturovaná spolupráce podle Lisabonské smlouvy. Polská strana bude zřejmě usilovat o německou podporu pro své předsednictví v EU, kdy chce rozvoj bezpečnostní a obranné politiky povýšit na jednu ze svých priorit. Takové zaměření by německé politice vyhovovalo. Kde ovšem německá politika zůstává odmítavá, jsou náznaky vytváření jakési *neformální skupiny G6* v rámci EU.⁵ Ani v tomto případě není Berlín ochoten porušit své principiální zaměření na případnou funkcionální spolupráci v rámci menších skupin, která má ale přerůst ve spolupráci EU-27.

IV. Post-Lisabon a přehled pozic hlavních politických aktérů a zájmových organizací

Kromě Die Linke podpořily všechny strany už EÚS a prosazovaly proto i ratifikaci LS. Dnes jako prioritu vnímají převedení LS do politické praxe a konsolidaci EU. Všechny politické strany uvítaly, že ratifikace LS byla na základě rozhodnutí SÚS spojena s navýšením pravomocí parlamentu, podpořily doprovodné zákony jako přidanou hodnotu německé integrační politiky. Níže jsou proto uvedeny jen specifické postoje jednotlivých stran.

Postoj SPD

Na výsledné podobě doprovodných zákonů oceňuje, že si spolková vláda i nadále uchovala možnost (svobodného) rozhodování, díky tomu, že není vázána imperativním mandátem. Tento fakt považuje SPD za předpoklad akceschopnosti Německa jednat v evropské politice. Obava, která v souvislosti s doprovodnými zákony u SPD zaznívá, se týká větší administrativní zátěže související s povinností informovat Spolkový sněm v nových oblastech evropských záležitostí. Uznává, že předpokladem úspěšného vykonávání nových pravomocí je i určitá „evropeizace“ členů Spolkového sněmu. Převedení původní dohody o spolupráci do podoby zákona ještě v tomto volebním období nebylo prioritou SPD.

V přístupu k finalitě došlo ke změně: S pojmem evropská ústava se na rozdíl od Vládního programu 2005 prakticky již nesetkáme, místo toho zaznívají odkazy na těžkosti a komplikace spojené s ratifikací Lisabonské smlouvy. Do budoucna se počítá s ještě většími komplikacemi při schvalování úprav základních smluv EU (viz další rozšiřování Evropské unie).

Důraz je tradičně kladen na posílení sociální dimenze integrace, jejíž konkrétním projevem by mohlo být zavedení minimálních sociálních standardů ve členských zemích (odvislých od hospodářské výkonnosti státu). Toto téma zaznívá i ve vládním programu 2009⁶, kde je v souvislosti se Sociální smlouvou (*Sozialpakt*) zmiňována možnost spolupráce v této oblasti na bázi tzv. „*Kerngruppe fortschrittswilliger Mitgliedstaaten*“ jako scénář pro případ, že by tento model nebylo možné prosadit ve všech členských zemích. Tento postoj naznačuje posun od dřívějšího odmítání konceptu „*Kerneuropa*“ CDU/CSU. V této souvislosti je nutno zmínit, že SPD již dříve tento koncept odmítala společně se systémem výjimek tzv. opt-outů pro členské státy. Dá se proto očekávat, že s jejich přibýváním klesá ochota SPD k solidárnímu postoji ke státům, které k další integraci (především v oblastech, jež jsou pro SPD klíčové) nejsou ochotny. Oblast, která by měla být i nadále spravována společně všemi státy, je vnitřní trh, všechny státy by měly být zastoupeny v evropských institucích. SPD má i do budoucna zájem na posilování EP, sociální dimenze EU a redukci počtu komisařů v EK.

CDU/CSU

Zavedení tzv. dvojí většiny při hlasování v Radě vnímá mj. jako kompenzaci Německa za nedodržení principu „*one man – one vote*“ při volbách do Evropského parlamentu. V případě, že se nový systém neosvědčí v praxi, je možnou alternativou návrat k původnímu rotačnímu předsednictví jednotlivých členských států.

Rozsudek SÚS poukazuje podle CDU na nedostatky v legitimačním řetězci, které musí být odstraněny, nebrání ale další integraci, „pouze zdůrazňuje, že musí být uskutečňována podle demokratických pravidel“. Pozitivně je hodnocena spolupráce se Spolkovou radou na tzv. doprovodných zákonech a zapojení expertů (v rámci spo-

lečného slyšení). Skutečnost, že byla Dohoda o spolupráci převedena do podoby zákona, je považována za úspěch.⁷

Federalisticky orientovaní poslanci evropského parlamentu za CDU považují rozsudek za příliš politický. Jürgen Rüttgers, premiér Severního Porýní Vestfálska, považuje za problematické, že SÚS staví do rozporu národní suverenitu s evropskou politikou a anachronicky spojuje suverenitu pouze s národním státem.⁸ CDU jednoznačně odmítla požadavek CSU na ukotvení imperativního mandátu pro spolkovou vládu v evropských záležitostech v doprovodném zákoně, a to zejména s odkazem na riziko marginalizace Německa v evropské politice.

Kontinuita se projevuje v důrazu na princip subsidiarity, pokračuje i zájem na přezkoumání dosavadního rozdělení kompetencí u příležitosti příští změny ústavních smluv.⁹ Myšlenka evropské ústavy byla odsunuta do pozadí. Případné schválení evropské ústavy je podmíněno zásadní ústavní reformou, např. přechodem k evropskému ústavnímu státu, jenž je v nedohlednu. Možnými podněty pro budoucí reformy smluv se jeví např. potřeba zvýšené spolupráce v obranné a vojenské oblasti.

Vzhledem k problematickému hledání konsenzu v rozšiřující se EU není v budoucnu vyloučena spolupráce užší skupiny členských států, které mají zájem na pokračující integraci. V této skupině by neměla chybět Francie (která je podobnému vývoji nakloněna). Název „evropské jádro“ není nejvhodnější vzhledem k tomu, že evokuje nežádoucí uzavřenost vůči ostatním členským zemím. Momentálně ale toto téma není na pořadu dne.

CSU

Ve svém programu k volbám do Evropského parlamentu 2009 zaujímá CSU již tradičně defenzivní pozici a dává zaznít požadavkům na důsledné dodržování principu subsidiarity, jasné vymezení kompetencí v rámci EU, přičemž by EU měla vykonávat pouze takové úkoly, které jí smluvně přísluší. Dohled nad dodržováním těchto kompetencí by měl vykonávat německý Spolkový ústavní soud.¹⁰ Velký důraz se klade na spoluúčast občanů na rozhodování o evropských záležitostech, zavedení referenda na evropské úrovni (*Volksabstimmung*) a zavedení tzv. přímých volebních obvodů (*Direktwahlkreise*) u voleb do EP. Referendum je v německém kontextu požadavek revoluční jednak díky jeho de facto absenci v německém politickém systému, jednak díky tomu, že je známo, že německá veřejnost by i v minulosti asi jen výjimečně podpořila prohlubování a rozšiřování EHS/EU.

CSU prosazuje, aby bylo stanovisko Spolkového sněmu (v některých případech i Spolkové rady) pro vládu závazné. Týká-li se rozhodování kompetence zemí, měly by být do rozhodování zapojeny zemské sněmy. Cílem CSU je i zlepšení postavení německého jazyka ve světě a EU, stejně jako lepší zastoupení německého obyvatelstva v evropských institucích.

Kritický postoj zaujímá především poslanec CSU Peter Gauweiler.¹¹ Rozsudek SÚS hodnotí jako potvrzení charakteru EU jako „společenství států“ („*Staatenverbund*“), jako obranu proti zjednodušené změně smluv. Nerovnost hlasů při volbě do EP nemůže být nadále akceptována, dojde-li k posílení pravomocí EK. „Bruselané“ v CDU (B. Posselt, M. Ferber a další poslanci CSU v EP) Gauweilerovu kritiku ovšem odmítají a jsou ve sporu s „Mnichovany“ (A. Dobrindt, T. Silberhorn a další) a s jejich požadavky na dalekosáhlou úpravu práv parlamentu.¹²

CSU předložila 14bodový seznam požadavků k realizaci doprovodných zákonů, z nichž některé šly nad rámec rozsudku SÚS – např. imperativní mandát pro spolkovou vládu při jednáních v Bruselu, zavedení referenda o unijních záležitostech a zapojení Spolkového sněmu, Spolkové rady do samotných přístupových rozhovorů.¹³ Usilovala i o jednostranné deklarace ve formě protokolu k německé ratifikační listině, která by vyjadřovala ochotu Německa nakládat s Lisabonskou smlouvou pouze v souladu s její interpretací Spolkovým ústavním soudem („*völkerrechtlicher Vorbehalt*“). CSU, oslabená volebními neúspěchy, se ovšem chtěla vyhnout rozkolu s CDU a z většiny požadavků ustoupila.

FDP

Liberálové oceňují na LS, kromě jiného, zejména perspektivu lepší koordinace evropské zahraniční politiky a „demokratizaci evropské politiky justice a vnitra“.¹⁴ Evropská unie by tak měla být demokratičtější (rozšíření spolurozhodování EP v oblastech lidských práv, ochrany dat, migrace), srozumitelnější (odbourávání byrokracie) a akceschopnější (jednotné vystupování v otázkách míru, lidských práv, demokracie, obchodu, rozvoje a obrany). Platnost Charty základní práva by měla být bezpodmínečná. Předpokladem pro jednotné vystupování je „srůstání starých a nových členských států“. FDP je do budoucna pro snížení počtu komisařů v EK a zavedení rotačního principu, který by zohlednil demografickou a hospodářskou sílu členských států.

Nový ministr zahraničních věcí, německý vicekancléř Guido Westerwelle, nezastává názor, že je rozhodnutí SÚS nepřátelské vůči evropské integraci. Spíše interpretuje toto rozhodnutí jako odkaz na skutečnost, že další přenos kompetencí není možný bez legitimizace tohoto rozhodnutí ze strany společnosti. Německá akceschopnost v zahraniční a evropské politice musí být ovšem zachována, Německo má i nadále zůstat motorem evropské integrace.¹⁵ Nejen parlament by měl mít právo použít „záchrannou brzdu“ proti připravované legislativě, ale i samotná vláda. Vše, co se týče Evropy, by v budoucnu mělo být shrnuto do jednoho evropského zákona.

FDP vnímá model „evropského jádra“ jako přípustnou a smysluplnou alternativu, odvolává se přitom na pozitivní zkušenost ze zavádění evropské měny nebo schengenského systému. Ostatní státy by měly mít vždy možnost k jednotlivým projektům přistoupit.¹⁶ Ještě před rozsudkem SÚS proklamovala FDP za svůj dlouhodobý cíl liberální federativní Evropu, stejně jako schválení evropské ústavy. Od dalšího vývo-

je očekává zintenzivnění spolupráce např. v oblasti bankovního dozoru, obranné politiky a trestního práva. Právní předpisy by měly být schvalovány pouze na dobu určitou. Dlouhodobým cílem je vytvoření společné evropské armády.

Das Bündnis 90/Die Grünen

Das Bündnis 90/Die Grünen klade důraz na mírový charakter evropského společenství, rovnost a ekologickou udržitelnost. Výsledkem evropské integrace by neměl být superstát, ale spíše zvláštní společenství států („*Staatenverbund besonderer Art*“), schopné jednat na nadnárodní úrovni a zároveň respektující princip subsidiarity. Na projekt „evropského jádra“ reagovala strana v devadesátých letech negativně, v roce 1998 nicméně nakonec souhlasila jak s měnovou unií, tak s konvergenčními kritérii.

Zelení již v devadesátých letech požadovali rozpuštění tzv. „sloupové struktury“, rozšíření práva legislativní iniciativy EK, kompetencí EP (zavedení jeho souhlasu při změně smluv) a posílení Evropského soudního dvora a institut celoevropského referenda. Oproti SPD si Zelení nekladou za cíl zmenšování EK za účelem větší efektivity nebo akceschopnosti. Vítají zavedení „občanské iniciativy“ a jsou pro posilování její závaznosti na úkor EK tak, aby tuto iniciativu v budoucnu EK musela zohlednit ve své zákonodárné iniciativě. Od silnějšího postavení národních parlamentů si obzvláště slibují možnost kontroly agentur EUROJUST a EUROPOL, dodržování principu subsidiarity a možnost hrát roli zprostředkovatele evropských myšlenek obyvatelstva. Cílem je posílení evropské identity občanů, např. pomocí zavedení institutu referenda, nebo možnosti volit ve všech volbách v členském státě, kde se občané EU zdržují déle než 5 let.¹⁷ Dalším cílem je posílení sociální dimenze EU a zavedení většinového hlasování v oblasti zahraniční a bezpečnostní politiky.

Rozsudek SÚS Zelení interpretují jako podnět k diskusi o budoucnosti Evropské unie, vítají mj. „jasné odmítnutí současného neoliberalního kurzu“ v EU. Nejsou nicméně toho názoru, že Evropská unie není demokratická, nebo že by bylo Německo v jejím rámci (bez ohledu na chybějící rovnost hlasů při volbách do EP) znevýhodněno, nesouhlasí s kladením demokratického národního státu do rozporu s evropskými institucemi.¹⁸ Rozsudek nemusí podle nich nutně vést k výraznějšímu omezení, než tomu bylo v souvislosti s rozsudkem ke smlouvě z Maastrichtu (1993). Spolková rada by neměla mít větší spolurozhodovací práva než Spolkový sněm. Převedení Dohody o spolupráci ve věcech Evropské unie do podoby zákona bylo dlouhodobým cílem frakce, které se nyní podařilo uskutečnit.¹⁹

Evropská ústava, přijatá celoevropským referendem, zůstává dlouhodobým cílem a výsledkem významného prohloubení integrace: stručný text, „který by se omezoval na hodnoty a cíle Unie, základní práva, symboly a pravidla pro instituce, by měl sloužit k prosazování občanských a sociálních práv, stejně jako ekologické udržitelnosti“.²⁰ Podmínkou ale je rozvoj evropské identity a podpora integračního procesu ze strany obyvatelstva členských států EU.

Die Linke

Die Linke vytýká EU demokratický deficit, neoliberální orientaci, militarizaci evropské společné zahraniční a bezpečnostní politiky, absenci sociální klauzule, bez které je podle Die Linke ohrožena demokracie a právní státnost. LS je dalším ukotvením těchto politických praktik, ratifikace měla proběhnout prostřednictvím celoevropského referenda.²¹ Z tohoto důvodu nepodpořila ratifikaci Lisabonské smlouvy a napadla příslušný zákon a podala „*Organklage*“ společně s poslanci CSU u Spolkového ústavního soudu.²² Definice svobodně tržní hospodářství v LS údajně zužuje Základní zákon, který se explicitně neomezuje na jmenování jednoho typu hospodářského systému.

Die Linke vznáší požadavek na obecné spolupůsobení EP u všech nově převedených kompetencí na evropskou úroveň, u těch stávajících je třeba to provést zpětně. EP by měl být rovnoprávný s Radou a měl by mít právo iniciovat zákony a právo přímé volby předsedy EK a komisařů. Zároveň musí dojít k posílení národních a regionálních parlamentů. Charta základních práv by měla být závazná pro všechny s možností individuální stížnosti. Občané by měli mít možnost vyjadřovat se ke změnám smluv a k dalšímu vývoji evropské integrace pomocí referenda.

Die Linke jako svou zásluhu chápe, že SÚS zastavil proces, v němž „legislativa sama zbavovala moci v souvislosti s evropským zákonodárstvím a rozhodovacími procesy“.²³ Strana nepodpořila ani přepracované doprovodné zákony, bude ale LS respektovat a využívat toho pozitivního, co přináší – posíleného postavení Spolkového sněmu v evropských záležitostech.²⁴

Cílem Die Linke je prosazení evropské ústavy, která by ukotvovala demokracii, lidská práva, zachování míru a řešení konfliktů civilní cestou. V ústavě by neměl být explicitně stanovený hospodářský systém EU. Měla by ukotvovat sociální práva a zamezit snahám o revizi důsledků druhé světové války, charakteristickým pro některé spolky vyhnanců. Vypracování tohoto ústavního dokumentu by měl převzít EP a ústava by měla být ratifikována pomocí referenda.

Další aktéři

BDI (Bundesverband der Deutschen Industrie) je vrcholné sdružení (Spitzenverband) průmyslových podnikatelů a poskytovatelů služeb, které se skládá z 36 oborových svazů. Cílem tohoto sdružení je prosazování jasné regulačně politické hospodářské politiky v Německu a EU. BDI preferuje svobodu a zodpovědnost za sebe sama před zásahy státu. Identifikuje se se zásadami sociálně tržního hospodářství.²⁵

BDA (Bundesvereinigung der Deutschen Arbeitgeberverbände) je sociálně politická vrcholná organizace německého průmyslu. Zastupuje zájmy malých, středních a velkých podniků ve všech oborech (od průmyslu, služeb, finančnictví až po řemeslo atd.) v otázkách sociální a tarifní politiky vůči politice, odborům a veřejnos-

ti. BDA zastupuje milion podniků s celkem 20 miliony zaměstnanci, kteří jsou organizováni celkem v 6500 zaměstnaneckých spolcích. Stejně jako BDI, je i BDA činné doma i v zahraničí.²⁶

Při hodnocení Lisabonské smlouvy BDI a BDA uznávají, že byla reforma právní základny EU nezbytná, stejně jako zvýšení akceschopnosti EU. Kompromis, kterého bylo dosaženo, vítají, přesto mají k některým bodům výhrady. Od jasného rozdělení kompetencí a posílení principu subsidiarity v EU si slibuje větší transparentnost EU a zamezení „nenápadné“ (*schleichende*) evropeizaci. Naopak BDI/BDA vždy odmítaly včlenění Charty základních práv do textu smluv a nyní pochybují o tom, že by měl odkaz na Chartu (v textu smlouvy) menší právní závaznost. Tím spíše je třeba při aplikaci klauzulí ohledně kompetencí („*Kompetenzsicherungsklauseln*“) zabránit nekontrolovatelnému vlivu ESD na národní zákonodárství. BDI/BDA rozumějí důvodům k zachování jednomyslného hlasování v některých oblastech sociální politiky, jako jsou: sociální jistoty, ochrana zaměstnanců, spolurozhodování, ochrana před výpovědí a pracovní podmínky. Neodpovídá to však požadavkům BDI/BDA. Kritizují rovněž ponechání kompetencí ke koordinaci hospodářské, sociální a zaměstnanecké politiky u členských států. To, že konkurence na vnitřním trhu je ukotvená pouze v protokolu, vnímají jako nedostatečné.

DGB (*Der deutsche Gewerkschaftsbund*) představuje zastřešující odborovou organizaci založenou již v roce 1949 na základě principu jednotnosti („*Einheitsgewerkschaft*“) – nezávislou, pluralistickou, zastupující zájmy zaměstnanců. DGB je členem Evropského odborového svazu (*Europäischer Gewerkschaftsbund*, EGB), v rámci kterého se spolu se svými partnery snaží o sociální Evropu. Michael Sommer, vrcholový představitel DGB, je členem řídicího výboru EGB.

DGB podporuje právní závaznost Charty základních práv (původně požadavek, aby byla součástí Smlouvy). Vítá „sociální klauzuli“ v LS, která zavazuje EU ve všech svých politických rozhodnutích k zohlednění sociálních potřeb – DGB však chce jít dále. Příkladem je požadavek DGB a evropských odborů na doplnění evropských smluv o protokol se sociální „*Fortschrittsklausel*“²⁷ (za podpory SPD) – EU by neměla mít za cíl pouze hospodářský, ale i sociální pokrok. Tato klauzule by měla být připojena v podobě „Protokolu k sociálnímu pokroku“.²⁸ Evropské instituce – by se již nyní (před prosazení klauzule o pokroku) měly řídit závazkem k posílení základních sociálních práv. DGB dále požaduje prohlášení EP, EK a ER a Rady ministrů, že se zavazují k sociálnímu pokroku – hospodářské zájmy nesmějí mít přednost před sociálními základními právy. DGB proti výkladu ESD o „*EU-Entsenderichtlinie*“ jako maximálního standardu – měl by být minimální – i zde požaduje DGB (a SPD) prohlášení od evropských institucí.²⁹ Z hlediska finality je cílem EGB (kterého je DGB členem) sjednocená sociální a demokratická Evropa. Předpokladem je ukotvení aktivní politiky zaměstnanosti a minimálních sociálních standardů.

V. Hlavní institucionální *veto players* německé integrační politiky

Nejvýrazněji se proces europeizace a posilování vlivu netýká parlamentu, a dokonce ani vládních politických elit, ale vysokých a středních úrovní administrativy. Právě výkonný a kvalifikovaná aparát, který zajišťuje fungování vazeb mezi SRN (federací i spolkovými zeměmi) a EU, posiluje díky svým znalostem a přímému napojení na aparát EU a členských zemí (přímé horizontální vazby) svou relativní autonomií. Od smlouvy z Maastrichtu vystupují proto někteří němečtí institucionální hráči za posílení/znovuzískání svých kompetencí, a to nejprve na vnitrostátní úrovni a později (využívaje své „vydírací pozice“ vůči vládě) i na úrovni EU.

Spolkový ústavní soud (SÚS)

SÚS je nejdůležitější aktér s právem veta v německém politickém systému. Vstupuje do politického procesu oficiálně až zpětně, kdy prověřuje ústavnost přijatých legislativních aktů. Neformálně ovšem působí na politiku již předem: jeho rozsudky vymezují meze přijatelného, což se vlády SRN snaží respektovat, aby se vyhnuly konfliktům. Pozice SÚS jako *veto player* tedy působí i výrazně preventivně. SÚS tak spolu s dalšími aktéry s právem veta od počátku devadesátých let zásadním způsobem omezuje právo vlády delegovat kompetence na evropskou úroveň. Jeho ideovým zázemím je republikánský liberalismus, motivace ovšem může být spojena i s vlastním institucionálním zájmem o zachování výsadního postavení. Jeho postoje podléhají vývoji, stejně jako samotná evropská integrace, a nelze jej označit za pro- nebo proti-integrační, přesto se objevuje názor, že není zcela nestranný. Problematický je především jeho vztah s Evropským soudním dvorem.

První oblast kompetencí SÚS se týká přezkumu kompatibility běžného zákona se Základním zákonem (dále GG) nebo ústavního zákona se zákonem spolkové země. Další kompetence SÚS se týká rozhodování o ústavní stížnosti, ke které může dát popud kdokoli (na rozdíl od předchozí kompetence). Tohoto práva mohou němečtí občané využívat od roku 1969. Vedle řady vymezujících ustanovení si SÚS vyhrazuje právo posuzovat legislativu EU z hlediska její slučitelnosti s garancí lidských práv v německé ústavě (viz rozsudky *Solange I*, 1974; *Solange II*, 1986 a nálezy týkající se Maastrichtské smlouvy 1983). I proto se německá politika soustředila na přijetí evropské ústavní smlouvy, jež měla uvedený rozpor z hlediska SRN řešit. Kromě toho maastrichtský rozsudek SÚS zdůraznil, že EU nemá kompetenci rozhodovat o svých pravomocech a že představuje společenství suverénních států (*Staatenverbund*), které jsou samy „pány smluv“. Rozsudek dramaticky zdůraznil „demokratický deficit“ EU. Výhrady SÚS vůči integračnímu procesu postupně dále rostly. Potvrdil to v červenci 2005, kdy shledal *European Arrest Warrant Act* v rozporu s německou ústavou.

Ještě dále ve svém vymezení německé integrační politiky šel SÚS 30. 6. 2009 v rozhodnutí ve věci LS a některých jejích implikací. Rozšířil svou argumentaci o ochra-

ně základních lidských práv a vyhradil si právo na přezkum všech ustanovení v LS, která by vyžadovala změnu smluv. Nadále označuje EU za „*Staatenverbund*“, jehož právní statut je odvozen od členských zemí, které jsou také garanty demokratických principů. Prohloubení demokracie a legitimacy EU v LS nepovažuje za dostatečná.³⁰ Rozsudek nevyklučuje přechod k evropské federaci, stanovuje pro něj ale podmínky: přijetí odpovídající německé ústavy, uspořádání referenda v SRN, vytvoření evropského národa. Rozsudek taxativně poprvé vymezuje oblasti, v nichž musí být národní státy do té doby schopné realizovat klíčová pole politiky národního státu (viz výše).

Spolkový sněm

Spolkový sněm sice zaujímá centrální roli v politickém systému Spolkové republiky a je jako ratifikační orgán *de facto veto player* vždy, když jde o změnu základních smluv. Celkově ale v oblasti zahraniční a integrační politiky vedoucí roli nehraje. Naopak, prohlubování evropské integrace probíhalo dosud do značné míry i na jeho účet. Spíše formálně došlo k navýšení kompetencí Spolkového sněmu až v souvislosti s ratifikací Smlouvy z Maastrichtu: podle nového čl. 23 GG má Spolkový sněm (i Spolková rada) právo na zprostředkování „obsáhlých informací v co možná nejkratší době“ (odst. 2), stejně jako na předložení stanoviska k právním aktům EU, které spolková vláda „zohlední“ při jednáních (odst. 3). V realitě ovšem opozice své posílené pravomoci nevyužívala. Nic na tom nezměnila ani následná dohoda z roku 2006, podle které má být Spolkový sněm informován včas, průběžně a zpravidla psanou formou o všech záměrech Evropské komise. Stanovisko vlády se smí odlišovat od stanoviska Sněmu jen ze závažných zahraničně a integračně politických důvodů.³¹

Za možný mezník lze proto označit rozsudek SÚS a schválení tzv. doprovodných zákonů spojených s ratifikací Lisabonské smlouvy. V novele Zákona o spolupráci spolkové vlády a německého Spolkového sněmu v záležitostech Evropské unie (EUZBBG) je nyní obsažen explicitní seznam všech oblastí dění v EU, o kterých má spolková vláda povinnost Sněm informovat (zasílání dokumentů ER, Rady, neformálních Rad, atd., zápisy ze zasedání apod.). Vláda má povinnost připravit pozici k připravované legislativě. Co se týče práva Sněmu na stanovisko, pak zákon sice neukotvuje tzv. imperativní mandát, ale v případě odklonu vlády od pozice Sněmu musí vláda předložit důvod, případně ho na požádání přednést i v rámci plenární debaty. Stanovisko smí Sněm předložit i k přihlášce nového státu ke členství v EU. Vláda se musí pokusit nalézt shodu se Sněmem.³²

Významné navýšení pravomocí představuje Zákon o zajištění zodpovědnosti za integraci Spolkovým sněmem a Spolkovou radou v záležitostech EU. Tento zákon jim ukládá povinnost rozhodnout pomocí zákona podle článku 23 GG v následujících případech: při použití zjednodušeného postupu pro přijímání změny smluv, konkrétního ustanovení ke zjednodušenému postupu pro přijímání změny smluv, pro aplikaci *passarelle*. Souhlasu v podobě zákona je třeba i v případě aplikace doložky

flexibility a kompetenční klauzule. Pouze souhlas postačí v případě použití záchranné brzdy a zvláštní *passarelle*.³³

Německý spolkový sněm tak – zejména pod tlakem SÚS a jeho rozsudků – získal významné kontrolní pravomoci ve vztahu k integrační politice. V obecné rovině posílil svou pozici aktéra evropské politiky s právem veta. Nakolik bude nové instrumenty využívat, bude záležet na politické vůli a institucionální kapacitě opozice a výkladu současných zákonů ústavním soudem.

Spolkové země a jejich vliv na integrační politiku SRN

Nikoli jednotlivé země a jejich sněmy, ale země jako jednotný aktér mají v ruce možnost vetovat integrační politiku spolku a EU, pokud jde, zaprvé, o jejich výlučné pravomoci, a zadruhé, o přenos národních kompetencí na úroveň EU.

Spolková rada

Spolková rada skládající se ze zástupců vlád spolkových zemí je třetím nejvýznamnějším aktérem v evropské politice Spolkové republiky (po spolkové vládě a Spolkovém sněmu)³⁴ a zřejmě nejdůležitějším (ale ne jediným) orgánem, s jeho pomocí země uskutečňují svou evropskou politiku. Práva Spolkové rady na spolupůsobení na zákonodárství a správě spolku (a od roku 1993 i v evropských záležitostech) jsou ukotvena v čl. 50 GG. Spolkové radě jsou věnovány i tři následující články Základního zákona (51–53 GG).

Spolkové země (na rozdíl od Spolkového sněmu) požadují navýšení vlastních práv v evropské politice již od samého počátku evropské integrace. Až nové znění čl. 23 GG upravilo kompetence spolku a zemí v integrační politice. Dále bylo změněno znění článku 50 GG, podle kterého nyní Spolková rada spolupůsobí kromě zákonodárství a správy spolku i v záležitostech EU.³⁵ Tyto ústavní změny našly své uplatnění v podobě schválení Zákona o spolupráci spolku a zemí v záležitostech Evropské unie (EUZBLG) a v Dohodě spolku a zemí („*Bund-Länder-Vereinbarung*“, BLV) z roku 1993. V těchto právních ustanoveních byla ukotvena povinnost spolkové vlády informovat spolkové země co nejdříve a co nejobsáhleji. Vláda musí zohlednit nebo rozhodujícím způsobem zohlednit stanovisko zemí, podle toho, zda jsou dotčeny pouze zájmy zemí nebo jejich výlučné zákonodárné kompetence – což je zajištěno mj. přímou účastí zástupců zemí na příslušných jednáních Rady EU a COREPER. Nejsilnější pozice Spolkové rady spočívá v jejím „právu veta“ ve vztahu k dalšímu prohlubování EU: veškerý další přenos kompetencí na evropskou úroveň vyžaduje souhlas Spolkové rady (čl. 23, odst. 1).

S programem reformy federalismu I. (2006) došlo k oslabení práva zemí, z pohledu vlády, v nejproblematictější oblasti: představitel Spolkové rady má právo zastupovat Německo v rámci EU v oblastech školního vzdělávání, kultury a rozhlasu (odst. 6

článku 23 GG). Podle novely Zákona o spolupráci spolku a spolkových zemí v záležitostech Evropské unie (EUZBLG) mají být Spolkové radě spolkovou vládou kromě oficiálních dokumentů poskytovány i neoficiální (tzv. „*non-papery*“), pokud se záležitost týká výlučné kompetence spolkových zemí.³⁶ Zákon o zajištění zodpovědnosti za integraci Spolkovým sněmem a Spolkovou radou ukládá oběma komorám povinnost rozhodnout pomocí zákona podle článku 23 GG v případech, kdy je třeba použít zjednodušený postup pro přijímání změny smluv, aplikovat *passarelle* nebo doložku flexibility a kompetenční klauzule.³⁷

Zemské sněmy

Jestliže Spolkový sněm a Spolková rada (a tedy zemské vlády) získaly s ratifikací Lisabonu a rozsudkem SÚS větší pravomoci, nedostává se zemským sněmům dostatečných kompetencí v evropské politice ani v rámci Německa, natož na evropské úrovni. O navýšení svých kompetencí v této oblasti se zemské sněmy snaží již od osmdesátých let, a sice prostřednictvím Konference předsedů zemských sněmů („*Konferenz der LandtagspräsidentInnen*“).

Po vzoru Spolkové rady požadovaly zemské sněmy podobné ústavní zajištění svých práv na zemské úrovni. Rozsudek SÚS z 30. 6. 2009 spolkové sněmy vítají nejen jako uvolnění cesty k ratifikaci LS, ale i jako důležitý krok směrem k evropské integraci a demokratickému spolupůsobení občanů. Posílení práv Spolkové rady v rozhodovacím procesu o evropských záležitostech interpretují předsedové spolkových sněmů i jako posílení zemských parlamentů v záležitostech, které se zemí týkají. Je třeba upravit procesy ve Spolkové radě tak, aby měly zemské sněmy dostatek času na stanovisko. Tato práva pro sebe zemské sněmy požadují v tzv. klíčových oblastech, jako je školství, komunální správa, veřejné služby („*Daseinsvorsorge*“), kultura a rozhlas. K zajištění těchto práv je třeba změn v zemských ústavách. Mimo to by země by přivítaly i možnost „*Subsidiaritätsklage*“.³⁸

Stručný přehled postoje vybraných zemí k LS a finalitě: shoda a odlišnosti

Německé spolkové země mají rozdílná stanoviska v oblasti evropské politiky. Může to být dáno jak jejich rozdílnými zájmy v hospodářské nebo finanční oblasti, skutečností, do jaké míry jsou finančně závislé na strukturálních fondech EU, a do velké míry i geografickou polohou a tedy i tím, jaké mají sousedy. Evropská politika některých zemí je blízká politice sousedního státu více než politice spolku, jako je tomu někdy v případě Bavorska a Rakouska. Patrné jsou i tzv. historicko-kulturní rozdíly mezi zeměmi – např. Bavorsko se chápe jako svébytný vlastní stát – „*Freistaat*“. Od tohoto povědomí se odvíjí např. silný požadavek na princip subsidiarity. Historicko-kulturní rozdíly jsou pochopitelně i mezi tzv. „starými“ a „novými“ zeměmi v neposlední řadě v oblasti zemědělské politiky vzhledem k jejímu odlišnému charakteru ovlivněnému státní správou obrovských zemědělských ploch. Odlišnosti se projevují i v institucio-

nální a normativní oblasti: ústavně právní zřízení spolkových zemí, postavení ministerského předsedy, stranicko-politické konstelace apod.

Nehledě na tyto odlišnosti musejí ovšem německé země prosazovat vůči spolku své postoje v evropských otázkách jako jednotný aktér. Vyjednávání společné pozice probíhá nejčastěji prostřednictvím zmíněné konference Evropských ministrů spolkových zemí. Na Konferenci z 19. 11. 2007 se ministři v obecných otázkách shodli na postojích, kompatibilních se spolkovou politikou. Ve vztahu k regionům a komunám ministři uvítali posílení Výboru regionů právem na stížnost u Evropského soudního dvora na porušování principu subsidiarity a vlastních práv, jasnější vymezení kompetencí mezi EU a členskými státy a respektování národní identity občanů členských států.

Ačkoli se nepodařilo prosadit právo na stížnost pro každou jednotlivou spolkovou zemi, na konferenci ministerských předsedů bylo vyjednáno, že bude Spolková rada zastupovat každou jednotlivou spolkovou zemi při její stížnosti na porušení subsidiarity.

Stejně jako na spolkové úrovni, ani v politice zemí není otázka finality pro nejbližší budoucnost aktuální. Země se zcela neshodnou ani na potřebě prohlubování a rozšiřování EU. Nejnížší společný jmenovatel představují témata, týkající se subsidiarity a vlivu zemí/evropských regionů na národní politiku a přímo na EU.

BAVORSKO

Vzhledem k mimořádně silnému postavení strany CSU (i přes znatelný pokles voličské podpory v posledních letech) se postoj Bavorska k evropské politice do značné míry překrývá s postojem této strany (viz kap. Spolkový sněm, CSU). Bavorsko se cítí být strážcem suverenity a požaduje v této oblasti skutečný „*Paradigmwechsel*“. Bavorsko chce aktivně využívat stížnosti (a kritiku) s ohledem na porušení principu subsidiarity („*Subsidiaritätsklage*“ i „*-rüge*“). Spolkový ústavní soud má i nadále právo chránit „státní kvalitu“.³⁹ Bavorsko vítá, že je v LS zmíněna komunální samospráva, jež by měla být společně s komunální veřejnou službou („*Daseinvorsorge*“) zachována. Bavorsko a další spolkové země se považují za „zmocněnce komun“ v úsilí o jejich zachování.⁴⁰ V průběhu společných jednání se Spolkovým sněmem o tzv. doprovodných zákonech, která probíhala po rozsudku SÚS v létě 2009, se některé spolkové země (včetně Bavorska) zasazovaly o významné navýšení zemských kompetencí, jež by se tak měly přibližovat kompetencím Spolkového sněmu. Bavorská zemská vláda mimo jiné prohlásila, že „musí být na Spolkovou radu během jednání nahlíženo vždy paralelně se Spolkovým sněmem“.

Rozhodnutí SÚS Bavorsko vítá, doprovodné zákony považuje za potvrzení parlamentního systému Německa. Z kompromisů, které se CSU (Bavorsko) podařilo v rámci jednání o doprovodných zákonech docílit, byl uvítán příslib kancléřky

z 8. září oznámit ostatním členským státům, že Lisabonská smlouva v Německu bude aplikována v souladu s rozsudkem SÚS. Současnou podobu doprovodných zákonů považuje Bavorsko za svou zásluhu. Cílem Bavorska je i do budoucna prosadit žádost o přezkoumání kompetencí („*Kompetenzkontrollklage*“) u SÚS, v tomto směru jsou doprovodné zákony kompromisem, který bylo nutné udělat k uvolnění cesty k ratifikaci LS.⁴¹

Bavorsko LS podpořilo, i přes svůj kritický postoj k jejím určitým aspektům, jako je chybějící odkaz k duchovní identitě EU (odkaz na Boha a křesťanství, tzv. „*Gottesbezug*“) nebo rozšíření kompetencí EU v oblastech, kde to Bavorsko nepovažuje za nutné („*Daseinsvorsorge*“, sport, turismus). Ani Bavorsko nemá definovány priority v oblasti finality, zdůrazňuje pouze odmítání perspektivy „evropského superstátu“ a zachování národní identity a různorodosti v Evropě. Priority leží v oblasti rozvoj jednotlivých politik, nikoli institucionální reformy: posilování konkurenceschopnosti EU, boj s terorismem a kriminalitou, zajištění dodávek energie a férových obchodních podmínek celosvětově, ochranu klimatu a duševního vlastnictví, zajištění minimálních sociálních standardů.

HESENSKO

Hesensko vnímá institucionální změny, které s sebou přináší LS (a Charta základních práv), velice pozitivně, jako problematickou vidí nejednotu zemí EU, pokud jde o pojetí subsidiarity.

Hesensko požadovalo v rámci jednání se Spolkovým sněmem o tzv. doprovodných zákonech společně s dalšími zeměmi maximální možné zrovnoprávnění Spolkové rady se Spolkovým sněmem, posílení práv obou, pokud jde o samovolné navyšování kompetencí EU (především co se týče evropského státního zastupitelství), rovnováhu obou ústavních orgánů a zároveň zachování manévrovacího prostoru spolkové vlády. Hesensko je pro „přiměřenou“ roli zemských parlamentů v evropské politice. S návrhem, jak je zapojit, by měla přijít Spolková rada. S výsledkem zákonodárského procesu je spokojeno, záměr SÚS je naplněn.

Hesensko hodnotí LS jako milník pro EU, Německo i německé spolkové země. Evropská integrace musí pokračovat (užívá metaforu bicyklu, který spadne, pokud se zastaví). Ani Hesensko ale neprosazuje aktuální pokračování institucionální reformy a neupřesňuje finalitu EU. Zdůrazňuje politická témata, jako je udržitelná klimatická, energetická politika a politika životního prostředí. Za nezbytně nutnou považuje Hesensko úzkou spolupráci v zahraniční, bezpečnostní a obranné politice.⁴²

SEVERNÍ PORÝNÍ-VESTFÁLSKO

Severní Porýní-Vestfálsko (NRW) zaujímá, podobně jako Hesensko, tradičně prointegrační pozici. Nezakládá na rozdíl od Bavorska svou historickou identitu na státní

svébytnosti, ale spíše na myšlenkách rýnského federalismu. Současná vláda, vedená CDU, se obecně hlásí k dalšímu prohlubování EU a federální finalitě EU. Země schválila LS, souhlasila ovšem také s posílením Spolkového sněmu a rady v souladu s rozsudkem SÚS.⁴³

Premiér NRW, Jürgen Rüttgers, byl jedním z výrazných kritiků rozsudku SÚS. Vytkl mu příliš tradiční chápání státu fixované na jednotu národa a státu. V tomto pojetí není prostor pro nadnárodní instituce.⁴⁴

Evropskou integraci je třeba i nadále prohlubovat. Je to předpoklad pro zaručení její konkurenceschopnosti v globální konkurenci. Pouze evropský model může zaručit zároveň rozumné hospodářství a sociální spravedlnost. Není třeba méně Evropy, ale více. Premiér Rüttgers vzpomněl na svou kritiku skutečnosti, že se Helmut Kohl v minulosti vzdal cíle „Spojených států evropských“, a je i dnes toho názoru, že Evropa potřebuje velké cíle, jinak by se rozpadla. Lisabonská smlouva je toho podle něho příkladem. Dlouhodobým cílem má být Německo jako součástí Spojených států evropských.⁴⁵ Nicméně, ani podle NRW není další institucionální reforma EU v nejbližší budoucnosti na pořadu dne, prioritu má konsolidace EU a rozvoj jejích politik.

Poznámky

¹ Vedle obvyklých dokumentů a literatury je analýza založena především na rozhovorech, které oba autoři vedli v Berlíně (a Kolíně) s představiteli ministerstva zahraničních věcí SRN, Spolkového kancléřství, politických stran zastoupených v německém Spolkovém sněmu, pracovníky parlamentu, výzkumníky Stiftung, Wissenschaft und Politik, analytiky a akademickými pracovníky SRN. Oba autoři děkují za podporu a ideové impulzy pracovníkům ZÚ Berlín, v první řadě velvyslanci Rudolfovi Jindrákovi.

² Harnisch, Sebastian: The Politics of Domestication: A New Paradigm in German Foreign Policy. *German Politics*, Vol. 18, No. 4, December 2009, s. 455–468.

³ Výjimku tvořila např. vláda Konrada Adenauera v padesátých letech anebo strategie sjednocení země, prosazená Helmutem Kohlem v roce 1990.

⁴ Wachstum. Bildung. Zusammenhalt. Der Koalitionsvertrag zwischen CDU, CSU und FDP. 17. Legislaturperiode, 2009.

⁵ Polsko, Německo, Francie, Velká Británie, Evropská komise a předsednická země.

⁶ Viz Vládní program 2009 (Regierungsprogramm 2009, Sozial und demokratisch. Anpacken für Deutschland), www.spd.de/de/pdf/parteiprogramme/Regierungsprogramm2009_LF_navi.pdf [12. 8. 2009].

⁷ Stenografický protokol z 232. zasedání Spolkového sněmu, 25. 8. 2009.

- ⁸ Schmiese, Wulf–Müller, Reinhard: CDU kritisiert Vorschläge der CSU, 9. 8. 2009, FAZnet, www.faz.net/s/Rub99C3EECA60D84C08AD6B3E60C4EA807F/Doc~E0E2783F84169478489172242948514F6~ATpl~Ecommon~Scontent.html [19. 9. 2009].
- ⁹ Starkes Europa – Sichere Zukunft, Programm der Christlich Demokratischen Union Deutschlands zur Europawahl 2009, www.cdu.de/doc/pdfc/090421-cdu-europamanifest-2009.pdf [15. 9. 2009].
- ¹⁰ CSU-Europawahlprogramm 2009 (Entwurf, 4. 4. 2009), www.csu.de/dateien/partei/beschluesse/090404_europawahlprogramm_pv_klausur.pdf [30. 9. 2009].
- ¹¹ TIC ZÚ ČR v Berlíně, č.j. 1336/2009, ze dne: 16. 2. 2009, Věc: Ratifikace Lisabonské smlouvy v DE – veřejné slyšení před Spolkovým ústavním soudem.
- ¹² TIC ZÚ ČR v Berlíně, č.j. 2176/2009, ze dne 10. 7. 2009, Věc: MZV DE k rozsudku Spolkového ústavního soudu (SÚS) ve věci Lisabonské smlouvy (LS) a k dokončení ratifikace LS
- ¹³ Tamtéž.
- ¹⁴ Ein Europa der Freiheit für die Welt des 21. Jahrhunderts – Programm der Freien Demokratischen Partei zur Wahl des Europäischen Parlaments 2009 (17. 1. 2009), www.fdp-fuer-europa.de/files/14211/eu-programm.pdf [2. 9. 2009].
- ¹⁵ Auswärtstaktik: wie die Außenpolitik der nächsten Jahre aussehen könnte, 2009; (Deutsch). In: Internationale Politik / Deutsche Gesellschaft für Auswärtige Politik (Bielefeld), 64 (September–Oktober 2009).
- ¹⁶ Die Mitte Stärken. Deutschlandprogramm 2009. Programm der Freien Demokratischen Partei zur Bundestagswahl 2009. Beschluss von Bundesparteitag vom 15.–17. Mai 2009 in Hannover, www.deutschlandprogramm.de/files/653/Deutschlandprogramm09_Endfassung.PDF.
- ¹⁷ Bundestagswahlprogramm 2009.
- ¹⁸ Tamtéž, s. 2
- ¹⁹ Stenografický protokol z 232. zasedání Spolkového sněmu, 25. 8. 2009.
- ²⁰ Europawahlprogramm 2009. Für ein besseres Europa. Beschluss der 29. Ordentlichen Bundesdelegiertenkonferenz von BÜNDNIS 90/DIE GRÜNEN am 23. bis 25. Januar 2009, Dortmund, www.gruene.de/fileadmin/user_upload/Dokumente/Europawahlprogramm/Europawahlprogramm.pdf [14. 10. 2009].
- ²¹ Solidarität, Demokratie, Frieden – Gemeinsam für den Wechsel in Europa! Europawahlprogramm 2009 der Partei DIE LINKE (28. 02. 2009), die-linke.de/fileadmin/tpl/gfx/wahlen/pdf/europawahlprogramm2009_neu.pdf [1. 10. 2009].

-
- ²² TIC ZÚ ČR v Berlíně, č.j. 1336/2009-Berlín, ze dne 16. 2. 2009. Věc: Ratifikace Lisabonské smlouvy v DE – veřejné slyšení před Spolkovým ústavním soudem.
- ²³ Pressemitteilung vom 30. 6. 2009 – 16. Wahlperiode – Gregor Gysi, Oskar Lafontaine, Lothar Bisky: Demokratische Nachhilfestunde für CDU/CSU, SPD, FDP und Grüne, www.linksfraktion.de/pressemitteilung.php?artikel=1210537108 [2. 10. 2009].
- ²⁴ Gregor Gysi im Gespräch: „Eine Diktatur ist mit uns nicht machbar“, vom 20. 10. 2009, FAZnet, www.faz.net/s/Rub594835B672714A1DB1A121534F010EE1/Doc~EEF4FCBCE15A04EABBC26C855D6A7B703~ATpl~Ecommon~Scontent.html [1. 11. 2009].
- ²⁵ Vertrag von Lisabon, zusammenfassung und Bewertung, Januar 2009, www.bdi.eu/103_5579.htm [20. 11. 2009].
- ²⁶ Tamtéž.
- ²⁷ Bündnisse für den Sozialen Fortschritt EU. In: Blickpunkt Europa, DGB, Ausgabe O3/09, 5. 6. 2009, www.dgb.de/themen/themen_a_z/abiszdr/abisz_search?kwd=Europa&showsingle=1 [16. 11. 2009].
- ²⁸ Für ein Europa des sozialen Fortschritts, Gemeinsames Positionspapier von SPD-Präsidium am 4. Mai 2009 vom DGB-Bundesvorstand am 5. Mai 2009, www.dgb.de/themen/themen_a_z/abiszdr/abisz_doks/e/europa_socialer_fortschritt_position_spd_dgb.pdf//view?showdesc=1 [17. 11. 2009].
- ²⁹ Tamtéž.
- ³⁰ Maurer, Andreas–Becker, Peter: Deutsche Integrationsbremsen, Folgen und Gefahren des Karlsruher Urteils für Deutschland und die EU, www.swp-berlin.org/common/get_document.php?asset_id=6186 [4. 8. 2009].
- ³¹ Vereinbarung zwischen dem Deutschen Bundestag und der Bundesregierung über die Zusammenarbeit in Angelegenheiten der Europäischen Union in Ausführung des §6 des Gesetzes über die Zusammenarbeit von Bundesregierung und Deutschem Bundestag in Angelegenheiten der Europäischen Union. In Bundesgesetzblatt Jahrgang 2006, Teil I., Nr. 44, ausgegeben zu Bonn am 30. September 2006, www.bundestag.de/bundestag/ausschuesse/a21/grundlagen/bgbl106s2177.pdf [2. 10. 2009].
- ³² Gesetz über die Zusammenarbeit von Bundesregierung und Deutschem Bundestag in Angelegenheiten der Europäischen Union, www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/euzbbg/gesamt.pdf [13. 11. 2009].
- ³³ TIC ZÚ ČR v Berlíně, č.j. 2420/2009, ze dne 28. 8. 2009, Věc: První čtení doprovodných zákonů k LS německém spolkovém sněmu, 26. 8. 2009.
- ³⁴ Grünhage, Jan: *Entscheidungsprozesse in der Europapolitik Deutschlands. Von Konrad Adenauer bis Gerhard Schröder*. Baden-Baden: Nomos, 2007.

- ³⁵ Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland vom 23. Mai 1949, IV. Der Bundesrat, Artikel 50, lexetius.com/GG/50#2 [1. 11. 2009].
- ³⁶ Gesetz über die Zusammenarbeit von Bund und Ländern in Angelegenheiten der Europäischen Union. www.gesetze-im-internet.de/bundesrecht/euzblg/gesamt.pdf [2. 11. 2009].
- ³⁷ TIC ZÚ ČR v Berlíně, č.j. 2420/2009, ze dne 28. 8. 2009, Věc: První čtení doprovodných zákonů k LS německém spolkovém sněmu, 26. 8. 2009.
- ³⁸ Entschließung: Beteiligung der Landesparlamente bei der Wahrnehmung der Integrationsverantwortung der Länder, Sonderkonferenz der Präsidentinnen und Präsidenten der deutschen Landesparlamente am 20. August 2009 in Frankfurt am Main, starweb.hessen.de/cache/laender/LPK_Frankfurt_2009_Beteiligung.pdf [19. 11. 2009].
- ³⁹ Beckstein, Günther (Bavorsko), stenografický protokol z 844. zasedání Spolkové rady z 23. 5. 2009, s. 10.
- ⁴⁰ Müller, Emilia (Staatsministerin Bavorska), stenografický protokol z 861. zasedání Spolkové rady z 18. 9. 2009.
- ⁴¹ Tamtéž.
- ⁴² Hoff, Volker (Hesensko), stenografický protokol z 844. zasedání Spolkové rady z 23. 5. 2008.
- ⁴³ Rüttgers, Jürgen (ministerský předseda NRW), stenografický protokol z 861. zasedání Spolkové rady z 18. 9. 2009.
- ⁴⁴ Tamtéž.
- ⁴⁵ Presseinformation, Rede von Ministerpräsident Jügen Rüttgers „EU-Begleitgesetz zum Lissabon-Vetrag“ im Bundesrat am 18. September 2009 in Berlin

Poznámka: Text byl oponován na MZV ČR 11. 2. 2010. Hlavní náměty z obhajoby a následný výrazný posun v německé politice v EU, který nastal od března 2010, již byly zahrnuty do projektu MZV 2010/8 „Diferencovaný proces tvorby německé zahraniční politiky: instituce, aktéři, normy a zájmy, strategie“, na němž se oba autoři podílejí.